

Анау есімдігі *ана* түбірі мен *бу* сілтеу есімдігінен құралған. *Анау* сөзі татар диалектісінде, башқұрт тілінде *анау*, ноғай, қарақалпақ, өзбек тілдерінде *анав*, ұйғыр тілдерінде *анаву//анову* түрінде айтылады.

Осы есімдігі *ос (ош-уш)* түпкі түбір *мен-ы (у-бу)* тұлғасынан құралған. *Осы* есімдігі қарайм тілінде *ушпу//успу*, өзбек, ұйғыр тілдерінде *ушбу*, татар диалектісінде *ушы*, башқыр тілінде *ошо*, қарақалпақ тілінде *осу//осы//усу//сы* және өзбек, құмық, түркімен тілдерінде *шо* болып келеді. *Осы* сөзінің құрамы жайлы Радлов үш рет түсінік береді. Олардың бірінде қырғыз, шағатай тілдеріндегі *ошу* сөзін *ош-у* болып құралудан пайда болған сөз десе, бірінде қазақ тіліндегі *осы* сөзін *ош-бу*, ал тағы бірінде бұл сөздердің татар тілінде *шұшы* сөзімен қатар қойып сөз етеді. Бұл пікірлердің ішінде қазақ тілі үшін *осу* сөзі *ош-бу* тұлғаларынан құралады деген пікірі орынды келетін сияқты. Себебі, бұл пікірдің орындылығы, ең алдымен *осы* есімдігінің бойындағы «жақындық» арақатынасты білдіруші мағынада білінсе, екіншіден, қазіргі кезде қолданылуда кездесіп отыратын түрік, өзбек, ұйғыр тілдеріндегі *ушбу*, қарайм тіліндегі *ушпу//успу* сілтеу есімдіктерінің құрамынан да өте айқын көрінеді.

Сол есімдігі *с- (уш//ош)* және *ол* сілтеу есімдіктерінен құралған. Сол сөзі түрікмен, ноғай тілдерінде *шол*, татар, башқыр тілдерінде *шул*, құмық, қарақалпақ тілдерінде *шол//шул*, қарайм тілінде *осол*, қырғыз тілінде *усу//усул//осо//осол*, ұйғыр, түрік тілдерінде *шу* түрінде келеді. *Сол* сөзінің құрамы жөнінде айтылған Н.К. Дмитриевтің башқыр тіліндегі *шул* сөзі *шу-ул* болып бөлшектенеді деуі және оны

қостаушы Ф.Д. Ашкиннің *шул//шол//сол* есімдіктері *ош//уш//шу* және *ул//ол//ал* сілтеу есімдіктерімен құралады деген пікірлері өте орынды айтылған деп ойлаймыз. Бұл пікірлердің дұрыстығы, ең алдымен *сол* сілтеу есімдігінің, алыстық, аралық қатынасты білдіру мағынасында білінсе, екіншіден, қырғыз тілінде қазіргі күнде де қолданылатын *усул*, *осол* сөздерінен де айқын көрінеді. Сол сияқты, *сол* есімдігінің бұл құрамдық ізі ескі ескерткіштер мен жазбаларда да жиі кездесіп отырады.

Осынау есімдігі *осы (ош-бу)* және *анау (ана-бу)* есімдіктерінен құралған. *Осынау* тек қазақ тілінде қолданылады да, өзге түркі туыстас тілдерде кездеспейді.

Сонау есімдігі *со (уш//ош-ол)* және *анау (ан-а-бу)* тұлғаларынан құралады. *Сонау* сілтеу есімдігі де – тек қазақ тілінде кездесетін сөз.

1. Ибатов А. Қазақ тіліндегі есімдіктер тарихынан. – Алматы. Ғылым, 1966.
2. Томанов М. Қазақ тілінің тарихи грамматикасы. – Алматы. Мектеп, 1988.
3. Томанов М. Тіл тарихы туралы зерттеулер. – Алматы. Ғылым, 2002.
4. Баскаков Н.А. Алтайская семья языков и ее изучение. – Москва. Наука, 1981.
5. Дмитриев Н.К. Строй тюркских языков. – Москва. Изд. вост. Лит., 1962.
6. Айдаров Ғ. Орхон ескерткіштерінің тексі. – Алматы. Ғылым, 1990.
7. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. – Москва. Наука, 1988.

To determine to compare the word consistence and the history of pronouns of Turkish group language.

Л. Нурсентова

ЕКІНШІ ДҮНИЕЖҮЗІЛІК СОҒЫСТАН КЕЙІНГІ ЖАПОН ОТБАСЫ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ӨЗГЕРІСТЕР

Отбасы қайталанбас саяси – әлеуметтік институт, жеке адам мен мемлекет арасындағы дәнекер, ұрпақтан ұрпаққа негізгі құндылықтарды жеткізуші болып табылады. Сонымен қатар кез келген қоғамдық ұйым сияқты, заман қыспағына өзінше төтеп беріп, ұлттық қоғамдық мүдделерге сай қызмет ете және оларды объективті қажеттілік ретінде қалыптастыра отырып, қоғаммен бірге дамиды.

Отбасында ұлттық, қоғамдық өмірдің негізгі жетістіктері, қиыншылықтары мен қайшылықтары өз көрінісін табады. Солай бола тұра, отбасының халық, қоғам өміріне ықпалы зор, ол адамды үздіксіз дамытуында және адамзатты

жалғастырушы ретінде шешуші рөл атқарады, оған бала және жасөспірім тәрбиесіндегі, жеке тұлғаның физиологиялық әрі рухани дамуындағы үлкен міндеттеме жүктеледі.

Отбасы тарихи, ұлттық даму процесінде әлеуметтік-экономикалық өзгерістерге дағдылану барысында елеулі өзгерістерге ұшырайды.

Отбасы материалдық өндірістің ерекше түрі ретінде әрбір ұлт пен бүкіл қоғам дамуының негізгі факторларының бірі болып есептеледі.

К.Маркс өзінің еңбегінде «отбасы – бұл өндіріс түрі және оның жалпы заңына бағынады» деп ашып көрсеткен [1, 117].

Жапон мемлекеті екінші дүниежүзілік соғыстан кейін мемлікеттің әлеуметтік-экономикалық деңгейін дамытуды алға қойды. Мемлекеттің экономикалық деңгейін дамыту жолында батыстың даму үлгісін тиімді пайдаланды. Қазіргі таңда жапон мемлекеті саяси – экономикалық даму жолында батыстың модернизациялық, ғаламдану, сонымен қатар ғасырлар бойы дамытып келе жатқан дәстүршілдік қатынасты шебер пайдалануда.

Жапон қоғамындағы әйел адам және ер адам арасындағы қарым-қатынас конфуцишілдік ілім бойынша дамыған.

Жапон елінде де «патернализм» дәстүрлі отбасы жүйесі қалыптасқан. Ұлттық отбасы жүйесінің қалыптасуының соңы Токугава кезеңі (1603-1867), бұл жүйе 1898 жылы заң жүзінде азаматтық кодекспен бекітілді. Отбасының жаңа жүйелері ескі жүйені толықтырып отырды [2, 37].

Жапон тілінде дәстүрлі отбасы жүйесін «иэ» деп атайды, «үй» немесе «отбасы» деген мағынаны білдіреді.

Екінші дүниежүзілік соғысқа дейін жапон отбасы жүйесін ұрпақтан ұрпаққа жалғастырған үлкен отбасы құрған болатын. Бұл кезеңде отбасы жүйесі қатаң иерархиялық жүйемен реттелген. Әке – шешенің балаға деген ықпалы жоғары болды. Тұрмастығы әйел адам күйеуіне және күйеуінің отбасына толығымен тәуелді болған. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін жапон отбасы жүйесі толығымен өзгеріске ұшырады.

1947 жылы жаңа конституцияның қабылдануының нәтижесінде Жапонияның бұрынғы азаматтық заң жүйесіне өзгертпелер енді. Екінші дүниежүзілік соғысқа дейін құрылған жапон азаматтық заң жүйесі 1896 жылы Мэйдзи дәуірінде құрылған болатын. Жапон отбасы жүйесі осы заңдарды бірнеше ғасырлар бойы берік ұстап келді. Бұрынғы отбасы жүйе бойынша жапон отбасы жүйесі бірнеше туысқандық қарым-қатынастан тұратын отбасылардан тұрған. Отбасы жүйесі үлкен отбасыларға бөлініп, бұл отбасыларды зиялы ақсақалдар басқарған болатын [3, 7].

Мэйдзи кезеңінде жапон отбасы жүйесі дәстүршілдік қатынас бойынша дамыды. Самурайлар отбасы конфуцишілдік ілім бойынша өмір сүрді.

Жапон отбасы жүйесінде, отбасы жүйесін жалғастыратын, сонымен қатар отбасы жүйесін басқаратын жауапкершілік, ер адамға жүктелген. Дәстүрлі отбасы жүйесінің ерекшелігі, отбасын басқару жүйесін ұрпақ жалғастырушы үйдің үлкен ұлына басқару тізгіні берілген. Соғыстан кейін құрылған демократиялық құрылымдар отбасы жүйесіне әсер етті. 1948 жылы

құрылған азаматтық кодекс нәтижесінде, ескі патриархалдық жүйе қирап, қоғамның барлық салаларында әйел адам мен ер адамның теңдігі орнатылды. Жаңа конституцияның 24 бабы бойынша, ер адам мен әйел адам теңдігі жарияланды, неке шарты да екі жақтың келісімі арқылы жүзеге асу шарты бекітілді [4, 43]. Дегенмен «иэ» жүйесі тек жаңа заңдардың ықпалынан ғана әлсіреген жоқ, сонымен қатар соғыстан кейінгі модернизация, әлеуметтік-экономикалық жүйелердің жаңадан құрылуы «иэ» жүйесінің дамуына әсерін тигізді.

Тез қарқынды экономикалық жүйенің даму кезеңінде, жапон отбасы жүйесі біршама өзгерістерді басынан кешірді. Бұрынғы жапон отбасы жүйесін бірнеше туысқандық қатынастан тұрған отбасы жүйесі құраса, жаңа отбасы жүйесін күйеуі, әйелі және бір немесе екі баладан тұратын отбасы құрайды. Фукутаке Тадаси атты әлеуметтанушының айтуы бойынша соғысқа дейінгі «иэ» жүйесінде әйелдер тек келін болып, ежелерінің әмірімен өмір сүрсе, ал соғыстан кейінгі «иэ» жүйесінде әйелдер өз отбасын басқару тізгінін өз қолдарына алуымен ерекшеленеді, – дейді [2, 13].

Отбасы жүйесіне қатысты заңдар өзгеріске ұшырасада, жапон отбасы жүйесі дәстүршілдік қарым-қатынасты әлі күнге дейін сақтап келуде. Жапон әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі факторы дәстүрлі отбасы жүйесі болып табылады [2, 39].

Мэйдзи кезеңіндегі азаматтық заң ережелер бойынша жастар неке құру үшін екі жақ атананың да келісімі қажет болған. Осы кезеңде некеге ер балалар 17 жастан, ал қыз балалар 15 жаста тұрған. Некеге тұрған әйел адам күйеуінің тегін алуға міндетті болған. Отбасы мәселелерді, шешімді, қаржыны ер адам көтерген. Жапон ғалымдарының деректеріне сүйенетін болсақ ескі заң бойынша әйел адам ер адамға толықтай тәуелді болғанын көруге болады [6, 11].

Жаңа азаматтық заң жүйесі бойынша, отбасы жүйесінің ескі ережелері қысқартылып, жаңа заңдарға сәйкес отбасы жүйесінде жаңа ережелер қабылданды. Жаңа ережелердің қабылдануына қарамастан, жапон отбасындағы бірінші орын ер адамға жүктелген, сонымен қатар ер адам отбасын асыраушы міндетін жалғастырып келуде [6, 45].

Мұрагерлік құқыққа байланысты қабылданған заңға тоқталатын болсақ, жаңа конституцияның нәтижесінде мынадай өзгертпелер енгізілді. Ескі азаматтық заң бойынша үлкен отбасының мұрагері тұңғыш ұл болып есептелген. Егерде отбасында үлкен ұлдан басқа ұлдар болатын жағдайда мұраның бір бөлігі ғана осы ұлдарға тиесілі болған, ал қыз балалардың мұрагер ре-

тінде құқықтары болмаған. Жаңа азаматтық заң бойынша, ескі мұрагерлік заң жойылып, ер бала және қыз бала мұрагер ретінде тең құқықтарға ие болды. Бұл дегеніміз жаңа азаматтық заң бойынша отбасындағы әрбір балаға ата-ана мұрасы тең дәрежеде бөлінетін болды. Сонымен қатар жаңа отбасын құрған ерлі-зайыптылар, жаңа отбасы мұрагерлік заңына сәйкес бірге жинаған мұраларын неке шартына тіркеуге немесе екі жақтың келісімі бойынша, мұрагерлікке беру және қай мүлікті күйеуі немесе әйелі иемдену керек екендігі өзара келісім бекіту арқылы жүзеге асыратын болды. Ескі заң бойынша, мүліктік мұрагерлік ер адамға ғана берілсе, жаңа заң бойынша, отбасы мүлкі ер адамға және әйел адамға, жалпы отбасы мүшелеріне тең дәрежеде бөлінетін болды [2, 40].

Ер адам және әйел адамның ажырасу мәселесіне тоқталатын болсақ, ажырасу ескі жүйе бойынша ажырасу кеңесі арқылы жүзеге асса, жаңа жүйе бойынша, соттық ажырасу арқылы орындалатын болды. Ажарасу мәселесін қарастыратын кеңес сол ауылдың немесе сол қаланың үлкен зиялы ақсақалдары құрған болатын. Ажырасуға дейін ер адамның отбасы бұл мәселені толық қарастыруға міндетті болған. Жаңа заң бойынша, ажырасатын адамдардың ғана келісімі арқылы ажырасу жүзеге асатын болды. Ескі заң бойынша ажырасудың себеп салдары толық қарастырылғанымен, ер адам және әйел адам тең құқылы дәрежеде болған жоқ. Ерлі зайыптылар ажырасқан жағдайда, ескі заң бойынша балаға ер адам жауапты болатын, ал жаңа заң бойынша баланың әкесі және анасы балаға тең дәрежеде құқылы болды, сонымен қатар бұл мәселе жан жақты қарастырылып сот шешімі арқылы ғана жүзеге асатын болды [7, 153].

Ескі заң бойынша, күйеуі дүниеден кеткен жағдайда әйел адам екінші рет тұрмыс құратын жағдай туындаса, әйел адам күйеуінің әке шешесінің рұқсатын алуға міндетті болған. Ескі заң бойынша ата-ененің көз қарасы немесе шешімі маңызды болған. Жаңа заң бойынша, күйеуі немесе әйелі дүниеден кеткен жағдайда сот үкімінің арызы бойынша бұрынғы неке жойылып, ер адамға да әйел адамға да жаңа отбасын құру заң бойынша рұқсат етілді. Сонымен қатар жаңа заң бойынша әйел адам күйеуінің тегін өз қалауы бойынша алуға, өзгертуге немесе мүлдем алмауға құқылы болды [8, 58].

1948 жылы жаңа азаматтық заңның құрылуының нәтижесінде ажырасу мәселесі жапон қоғамында көбейгенімен, басқа мемлекеттермен салыстырғанда өте аз көрсеткішті құрады. Мысалы 1000 отбасынан 1 отбасы көлемінде болды [9, 49]. Ескі азаматтық заңмен салыстырғанда жаңа заң ер адам және әйел адамды тең

құқық пен қамтамасыз етіп, әрбір адамның құқығын құрметтеу құндылығы алға қойылды. Ескі жүйе терең тамыр жайғанымен, жаңа жүйе көптеген өзгерістерге алып келді. Екі жақ бір – бірінің құқығын құрметтеу құндылық жаңа жүйенің маңызды ерекшелігі болып есептелді. Қоғам қайраткерлерінің пікірлері бойынша, ескі жүйе жаңа жүйемен салыстырғанда рухани жағынан бай, сонымен қатар тұрақты отбасылар саны өте көп болған деген пайымдаулар жиі кездесіп тұрады. Ал жаңа жүйе әрине заман ағымының дамуына байланысты пайда болды. Жаңа жүйе дәстүрлі отбасы жүйесінің дамуына ықпалын тигізуде. Жаңа жүйелерден бала санының азаюы, қарттар санының көбеюі сияқты жаңа қоғамдық мәселелер туындай бастады.

Жапон мемлекетінің жаңа конституциясының нәтижесінде жапон ерлері және әйелдері арасында теңдік заң жүзінде орнатылды. Теңдік жүйесі әсіресе білім жүйесінде айқын байқалды, өйткені жапон әйелдері ерлермен тең дәрежеде білім ала бастады. Сонымен қатар әйел адам және ер адам теңдігінің жариялануы, жапон әйелдері үшін жаңа әлеуметтік салалар ашылды. 1948 ж. азаматтық кодекс іс жүзінде әлсіз болса да, жапон әйелдерін құқық және еркіндік пен қамтамасыз етті. Осы азаматтық кодекс нәтижесінде жапон әйелдері үшін мынандай мүмкіндіктер туындады: жоғары білім алу, әр түрлі қоғамдық ұйымдарда жұмыс істеу, жұмыс саласын тандау және т.б. [10, 153].

Дәстүрлі «иэ» атты отбасы жүйесі қазіргі таңға дейін, жапон отбасының психологиясына әсерін тигізіп келуде. «Иэ» жүйесі негізінен «үй, отбасы, еке шаруашылық», сонымен қатар тек жапон ұлтына тән дәстүршілдік отбасы жолын жалғастыру түсінікті айқындайды. Дәстүрлі «иэ» жүйесінің концепциясы, отбасындағы басшыға табынуды негізге ала отырып, жапондықтардың ұйымшылдық санасының негізінде құралады. Қазіргі таңда жапон компаниялары осы «иэ» концепциясының идеологиясын іс жүзінде жүзеге асырып келуде, жалдамалы жұмысшылардың барлығы бір отбасы негізінде, басшысына сөзсіз бағынып, жұмысшылардың барлығы қызмет атқарып жатқан жердің туған мүшесіне айналғандық жұмыстарын жоғарғы жауапкершілікпен атқарады.

Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін конституция және азаматтық заңның жаңадан құрылуының нәтижесінде, отбасы жүйесінің құрылымының негізі анықталып, экономикалық даму кезеңінде қалалы жерлерде «сарариман – фирма қызметкері» - деп аталатын қызметкерлер отбасы көбейе бастады. Экономикалық қатынастың шарықтау кезеңінде отбасы жүйесінде ерлер және әйелдер атқаратын іс-әрекеттері бөлініп,

отбасы жүйесінің соғыстан кейінгі түрі пайда болды. Отбасы заңы бойынша әрбір жапон азаматы бір рет некеге тұру, сонымен қатар неке заңын сақтауға міндетті болды. Некелесу заңында ажырасатындай мәселе туындаса, екі жақтың міндетті жауапкершіліктері көрсетілген. Ер адамның қызметін ұзақ уақыт үйден тыс атқаруы, әйел адамның үй шаруасы, бала тәрбиесін қадағалауы әрбір отбасына белгіленген міндет ретінде бекітілді [2, 27].

Өндірістік кәсіпорындар экономикалық даму кезеңінде шебер жұмысшыларға тәуелді болғандықтан, үкімет жұмысшыларды қаржылай қамтамасыздандырып, қарапайым жұмысшылардың отбасыларына жағдай жасап, сақтандыру жүйесімен толық қамтамасыздандырды. Осы кезеңде отбасын құрған жапон жастарын екіге бөліп қарастыруға болады. Өздері танысып неке құрғандар және таныстыру арқылы неке құрған отбасылары болды. 1960-1970 ж. тұрмыс құрған әйелдердің жас көрсеткіштері 23-24 жасты құрады. Осы жастағы тұрмысқа шықпаған қыздар шамамен 18,5 пайызды құрады.

1960 жылдары үй шаруасы, бала тәрбиесі, сонымен қатар отбасында үй шаруасына қажетті техниканың пайда болуы, дамуы, дайын заттардың көбеюі үй шаруасындағы еңбекті жеңілдетті [11, 58].

Соғыстан кейінгі экономикалық, әлеуметтік үдерістер жапондықтардың өмір сүру жағдайларына өшпес із қалдырды деуге болады. Өйткені жапон әйелдері осы өзгерістердің салдарынан еңбек рыногына шығу қажеттілік туындады. Урбанизацияның күшеюі, капиталистік қатынастардың нығаюы, ауылды жерлерде патриархалдық отбасы жүйесін жойып, орнына кішігірім отбасы жүйесінің пайда болуына әкеп соқты.

Дәстүрлі отбасының өзгеріске ұшырауы, ел экономикасының дамуына едәуір әсерін тигізуде. Дәстүрлі отбасының өзгеріске ұшырауының нәтижесінде, қоғамда жалғыз басты аналар саны, тұрмыс құрмаған жастар саны, айрылыскандар, үйден тыс жұмыс істейтін әйелдер саны көбеюде.

Жапон экономикасының шарықтауы, дәстүрлі отбасы құрылымына да әсер етті, өйткені отбасында балалар санының азаюы байқалады. Егер 1930 жылы шамамен 1 әйелге 4.7 баладан келсе, 1947 жылы 4.5 құрады, 1985 жылы 1.8, ал 1992 жылы 1.5 пайызды құрады [11, 14]. Бұл жағдайдың себептері әр түрлі: кейбір әйелдер мансабын бірінші орынға қойғандықтан жалғыз болуды тиімді деп есептейді, басқалары тұрмыс құрғаннан кейін өз жағдайларын ойлап, ерлі зайыпты болып саяхат жасауды жөн көреді, ал кейбіреулері тұрмысқа және бала біліміне көп

мөлшерде шығын кететіндіктен 1 немесе 2 балалы болуды дұрыс деп есептейді. 1990 жылы күйеуі, әйелі және балаларын құрайтын отбасы 60 пайызды құрады. Қазіргі таңда баласыз отбасылар саны көбеюде. Әрине осындай жағдайлардың туындауы жапон әйеліне еркін сезінуіне жағдай жасайды. Сонымен қатар тұрмыстық жағдайда, тұрмысқа қажетті заттардың таралуы әйелдердің отбасындағы жағдайларын жеңілдетті [12, 14].

Қазіргі таңда жапон әйелдері қоғамдық жұмыстарға белсенді қатысса да, отбасын қаржыландыру ер адамның міндеті. Отбасы қаржысын табу ерлерге жүктелсе, тұрмыстық қажеттіліктерге жұмсау әйелдерге жүктелген. Баланы тәрбиелеуде көптеген шығындарға ұшыраған жапон отбасында орта жастағы әйелдер, үй шаруасымен айналысып бала тәрбиелеуде. Сондықтан да жапон жастары бала тәрбиелеуде көп шығындарға тап болатынын ескере отырып, некеге отырғанымен, материалды жағдайларын қамтамасыздырғаннан кейін балалы болуды жөн көреді [13, 47].

Бұрынғы заман жапон әйелдері күйеуін, баласын, жалпы отбасын қолдаушы, әсіресе оларға дұрыс бағыт беруші ұстанымда болған. Қазіргі таңдағы жапон әйелдері күйеуін, отбасын қолдаудан гөрі, өз өмірін бағыттаушы, өз мүмкіндіктерін іске асыру ұстанымға көшті. Осыған орай қоғамда жұмыс істейтін әйелдердің саны өсті, орташа есеппен алғанда 50 пайызды құрайды.

Жапон қоғамындағы тағы бір күрделі мәселелердің бірі, кеш тұрмысқа шығатын, кеш балалы болатын әйелдер саны жылдан жылға көбеюде.

Қазіргі таңда ерлі зайыптылардың екеуінде жұмыс атқаратын отбасылардың саны жылдан жылға өсуде. Балалары кішкентай болса да, әйелдерінің жұмыс істеуін қалайтын ерлер де бар [14, 4].

Жапон қоғамында әйелдер босанғаннан кейін, шамамен 70 пайызы жұмыстарын тастауға мәжбүр болады. Тек 30 пайызы ғана қызметін жалғастыра алу мүмкіндіктері бар. Балалы болғаннан кейін, балаларын қарау үшін, заң бойынша әйел адам және ер адамға демалыс мерзімі бөлінген. Демалыс уақытымен жапон әйелдерінің шамамен 64 пайызы ғана пайдаланса, ал ерлердің тек 0.4% пайызы пайдалануда.

Қазіргі таңда жапон қоғамындағы ең күрделі мәселелердің бірі туу санының азаюы. Туу саны көрсеткіші бойынша 1 отбасында шамамен 1.29 баладан, ал қалалы жерде тіпті 1 баладан [2, 44].

Қазіргі таңда туу санының азаюы, қарттар санының көбеюі сияқты қоғамдық қиыншылықтарға ұшыраған жапон қоғамы, осы қоғамдық

мәселелерді әйелдер мәселесімен ұштастырып қарастыруда. Жапон қоғамында қазір балаға деген көз қарас та өзгеріске ұшырауда. Баланы бұрын құдайдың сыйы деп қабылдаған қоғам, қазіргі таңда адам жарататын құбылыстардың бірі ретінде қарайды. Адам өзі жасаушы болғандықтан, жоспарлы, әрі нәтижелі болуын қалайды деген күрделі психологиялық түсініктер пайда болуда. Сондықтан да нәтиже нашар, әрі сәтсіз болғандықтан, қазіргі жастар балалы болу жауапкершіліктен бас тартуда. Сондықтан да жапон әлеуметтанушылардың қоғамдық пікір талас зерттеу жұмыстары бойынша, әрбір отбасы дүниеге саналы, ақылды, парасатты баланы әкелуді армандайды дейді [15, 89].

Бала тәрбиесіне тоқталатын болсақ, жапон қоғамында баласының өміріне араласатын, тым қамқор болатын ата-аналар саны да көп. Шетел зерттеушілердің айтуы бойынша баласын жақсы көру әрбір ата-ананың, ата-аналық сезімі, борышы, бірақта тым жақсы көру, тым қамқор болу қажет емес. Өйткені ата-ананың шектен тыс сезімі баланың бойында жауапсыздық тудырады, өмірге деген белсенділікті әлсіретеді дейді. 1990 жылы күйеуі, әйелі және балаларын құрайтын отбасы 60% құрады. Қазіргі таңда баласыз отбасылар саны көбеюде.

Бұрын отбасын құру әрбір жапон азаматы үшін саналы түрде міндетті парыздардың бірі болып есептелген. Қазіргі таңда қоғамдық қатынастардың дамуы, елде жаһандық үрдістің кең таралуы отбасын құру түсінігін әлсіретті.

Жаһандану үрдісінің дамуы әйелдер саясатының дамуына, әсіресе отбасы жағдайына ықпал етуде. Қазір әрбір шығыс еліне тән дәстүрлі отбасындағы әйел бейнесі, әйелдердің отбасындағы, қоғамдық қатынастардағы рөлі заманның дамуына байланысты өзгеріп дамуда.

Жапон әйелдері қазіргі таңда өз мүмкіншіліктерін толық пайдалану арқылы, қызметте үлкен жетістіктерге жету арқылы, қоғамдық қатынаста, қызметте, әсіресе отбасы қатынасында ерлермен тең дәрежеге жетуге ұмтылуда.

Жапон ғалымдарының 21 ғасыр жастары және гендерлік мәселелер атты еңбектен әйелдердің жалпы жастардың отбасын құруға байланысты ақпарат қарастырылды. Қазіргі жапон қоғамында әйелдер неге тұрмыс құруды қаламайды деген мәселеге, әр түрлі түсініктемелер келтірілген. Біріншіден әйел адамның ер адамнан экономикалық тәуелсіздігі. Екіншіден қызының болашақ өміріне, жалпы тағдырына жауапты болудан қорқатын ата-аналары, қызына қашан тұрмыс құрасын, құрасынба, әлде құрмайсың ба деген сауалнамалар қоймайды, мүлдем араласпауға тырысады. Қазіргі заман жапон әйелдері еркіндікті өмірдің маңызды шарты деп

есептейді. Сонымен қатар жапон қоғамында пайда болған жаңа құбылыстардың бірі ажырасу құбылысының пайда болуы. Әрине бұл жапон қоғамына тән емес қасиеттердің бірі. Бірақта бұл құбылысты Ресей немесе тағы басқа елдермен салыстыруға да келмейді, өйткені Жапон елінде мүлдем аз, шамамен 2.3 пайызды құрайды. Ажырасудың негізгі себептерінің бірі екі жақ мінездерінің сәйкес келмеуі, сонымен қатар қазіргі жастардың отбасы түсінігінің, жауапкершіліктерінің әлсіз болуы. Сонымен қатар жапон әйелдерінің тұрмыс құруды қаламайтын себептерінің бірі, мансабын құруды тұрмыс құрудан да маңызды деп есептейтін әйелдердің саны жылдан жылға өсуде деп қарастырылған.

Әйелдер жапон қоғамының белсенді, байсалды, білімді, инабатты, мәдениетті, әрі ажарлы жандарының бірі. Қазіргі таңда ерлермен салыстырғанда жоғарғы оқу орынға түсетіндердің көбісі қыз балалар. Сонымен қатар өнер, мәдениет, ағартушылықпен де белсенді айналысатын әйелдер, негізгі қоғамдық қозғалыстардың мүшелері де әйелдер болып табылады.

Қазіргі таңда жапон отбасының әлеуметтік жағдайын қарастыратын болсақ, отбасында үй шығынын реттеу, балалардың тәрбиесі, білімі, тағдыры әйелдерге жүктелген, отбасында әйелдер басқарушы орынға ие. Әйелдердің күйеуінің еңбек ақысын басқаруы арқылы отбасын басқару тізгінін де өз қолдарында шоғырландыруда. Егер де батыста әйел мәртебесі әлеуметтік жағдайда дамыса, жапон әйелдерінің мәртебесі отбасы қатынасында дамыған. Түрлі басылымдардың негізгі тұтынушылары әйелдер болғандықтан, ақпарат әлемінде, сонымен қатар сайлауда әйелдер маңызды орынға ие. Балаларын сапалы білім мен қамтамасыз ету, сонымен қатар тұрмыстың қымбат болуы, әйелдердің қоғамдық істерге белсенді араласуы, кеш тұрмыс құруы, қазіргі таңда көптеген қоғамдық мәселелерді туғызуда. Туу санының азаюы сияқты мәселелер осының айғағы, бұл мәселе қазіргі таңда жапон қоғамының маңызды мәселелерінің біріне айналуда.

Жапон әйелдерінің қоғамдық және әлеуметтік мәртебелерінің өсуі отбасы тұрмысында рөлдерінің өзгеріске ұшырағандығын айқындайды. Ғасырлар бойы отбасының маңызды тірегі болып келген жапон әйелдері білім деңгейлерінің көтерілуі, қоғамдық-экономикалық қатынастардың дамуына байланысты өзгеріске ұшырауда.

1. Маркс К., Энгельс Ф. Соч., - Т42, 117с.
2. Bando M. Nihon jyosei seisaku (Жапон әйелдер саясаты) Жапония 2009 ж., 13, 40 б.
3. Юдзава В. Онна то отоко (Женщины и мужчины). Токио, 1992. С.89.
4. Павлятенко В.Н., Семин А.В., Япония Справочник.

- М.:РАН. Институт Дальнего Востока, 2001. – часть1, 43-46 с.
5. Bando M. Nihon jyosei seisaku (Жапон әйелдер саясаты) Жапония 2009 ж., 13, 39 б.
6. Латышев И.А., Семейная жизнь японцев. – Москва, 1985. – 11, 45 с.
7. Otakiyoshi Jyoseitachi no heisei jyoutai (Әйелдер жағдайы) Жапония 2004ж., 153 б.
8. Tsushimura Miyoko «Әйелдердің теңдікті ұстану мәселесі және жаңа бағыттары», Жапония 2003 ж., 58 б.
9. Asakura Mutsuko Doko made susunda danjuo kyoudou sannkaku «Әйелдердің теңдік ұстанымдағы көз қарастарының күшеюі» Жапония 2006 ж., 49 б.
10. Otakiyoshi Gendai nihon jyoseitachi no jyoukyou. (Қазіргі таңдағы жапон әйелдер жағдайы), Жапония 2004 ж., 153 б.
11. Tsushimura Miyoko «Жапон әйелдер мәселесі». Жапония 2003. 58 б.
12. Reshauser E. The Japanese today. Токуо, 1999. 14 p.
13. Тихоцкая И. Современные японки: покорные или

независимые. – Москва, 2000. 47 с.

14. Ежемесячный журнал «Япония сегодня» Рег. №012252 от 17.12.1993 г. Изд.: Закрытое акционерное общество, ШЕФ-РЕДАКТОР: В.Перфильев. ответственный редактор А.Лазарев №5 март. - Москва, 2004. – 4 с.

15. Юдзава В. Онна то отоко (Женщины и мужчины). Токио, 1992. С.89.

В данной статье рассматривается новая семейная система и положения японских женщин после второй мировой войны. Также статья раскрывает повышения прав женщин по новым требованиям законодательства Японии.

This article is dedicated to the new family system and position of Japanese women after World War II. And this article also reveals the increase of women's freedom in the new legal requirements of Japan.

Р.С. Сатбаева

Л.БУДАГОВ СӨЗДІГІНДЕГІ ИРАН ТІЛДЕРІНЕН ЕНГЕН СӨЗДЕР

Л. Рүстемов араб-иран тілдерінен ауысқан лексикалық элементтерінің қазақ тіліне ену уақытын екі кезеңге бөледі: 1) XV ғасырға дейінгі мерзімді, 2) XV ғасырдан Қазан төңкерісіне дейінгі кезең [1, 22-23]. Сөздіктен тізіп алынған иран сөздерін мынадай лексика-семантикалық топтарға бөлдік:

1) Дінге байланысты сөздер: аруақ-души, духи; арам-запрещенный, возбраняемый; ақырет-будущая жизнь, вечность; ажал-часть смерти, кончина, предопределение судьбы, срок; айт-праздник после Рамазана, айт айы – месяц рамазана; аят-стихи Корана; акбар (акбар) – высший, высочайший (о Боге), Алла акбар етпек (благодарить Бога); Алла, алда –Бог; дұға, дуамоление, молитва к Богу; муфти – главный судья т.б.

2) Мәдениетке, ғылымға байланысты сөздер: калпе-домашний учитель, старший ученик в медресе, помощник учителя; хат-письмо, почерк, грамота; мәдениет- цивилизованность, городская жизнь; медресе – гимназия, высшее училище, семинария при мечете; мәжіліс – собрание; тағлым-учение, наставление; т.б.

3) Дерексіз ұғымдарды білдіретін сөздер: ақыл-ум, разум, кам – печаль, қуат-сила, мощь, могущество; қанағат – спокойствие от довольство малым, ықтияр – воля, выбор; ынсап- справедливость, честность, совесть; ықтимал-вероятность, сомнение, предположение; ысырап-мотовство, расточительность, т.б.; ыза-досада, гнев, ықтият – осторожность, осмотрительность; аламат (ғаламат) – удивительный предмет, т.б.

4) Сөздікте пайғамбарлар мен перштелердің аты, Мұхаммед пайғамбардың эпитеттері де берілген. Мұхаммед- достойный хвалы, восхваляемый, прославляемый; соб. имя Магамета, основателя религии Мухамедайскай. Мустафа – избранный, превосходный, название Мухамеда. Ысқақ - соб.имя Исаак. Ыдырыс – соб. имя Еноха (пророка по Мухам. Закону). Асрафил – имя одного из четырех архангелов, представляемого, по учению мусульман, хранителем небесной трубы... Жәбірейіл – архангел Гавриил [4, 432].

5) Араб тілінен қазақ тіліне енген кісі аттары (ер адам) боп кірген есім сөздер: Музаффар – победоносный, побелитель; Муртаза - довольный, удовлетворительный, приятный, любезный; Муктар – избранный, свободный в выборе; Мүсілім – предающийся воле божьей; исповедующий исламизм, т.б. Асхад-счастливейший; Әсет – лев; Қайдар – лев; Мухаммед пайғамбардың атымен байланысты фонетикалық өзгеріске түскен аттар да беріледі, мысалы – Мамбет – Мұхаммед, Жалмамбет – Йалмухаммед.

6) Басқа да әртүрлі сөздер, мысалы: алқаженский нагрудный с украшением; алуа-сладость, пирожное; алуан-цвет, разноцветный; кепіл-поручитель, порука; кәде – порядок, обычай (преимущественно говорится о свадебных обрядах и подарках); т.б.

Қазақ тіліндегі араб сөздерінің көпшілігі зат есім болып келетінін жоғарыда берілген мысалдардан көруге болады. Біршама сын есімдер де бар. Ал ең азы – есімдік, үстеу.

Л.Будагов иран тілінен енген сөздерді де алғашқы нұсқасымен қатар беріп отырады. Сөз-